

III. Hafta: Teknoloji ve Araçsalcılık, Vita Activa (Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*)

Bu dersin konusunu Hannah Arendt'in *İnsanlık Durumu* adlı kitabındaki I ve II. Bölümün okunup tartışılması oluşturmaktadır. Bu iki bölümde dersimizi ilgilendiren en temel görüş, Arendt'in modern teknolojiyi tek bir teknolojik modelin egemenliği olarak yorumlaması ve bu modelin de araçsallık olduğunu vurgulamasıdır. Şimdi Arendt'in bu görüşe nasıl ulaştığını, temel argümanları çerçevesinde ele alalım. Öncelikle Arendt, *Vita Activa*, *Vita Contemplativa* ayrımıyla başlar. Bunlardan *Vita Activa*, eylemi ve pratik/politik yaşamı ve dolayısıyla *bios politikos*'u esas alırken *Vita Contemplativa* düşünce ya da tefekkür esaslıdır ve Grek dünyasının *bios theoretikos* olarak öne çıkardığı iyi ve mutlu yaşamın biricik, tek yolunu ifade eder. *Bios theoretikos*, Batı Metafizik geleneğinin özlerle, ilk ilke ve nedenlerle ilgili ve sonsuzluk alanıdır.

Arendt için *eylem ve pratik/politik yaşam alanı* insan varoluşunun en temel alanı ve ayırt edici yapısıdır. Ancak bu alan metafizik geleneğin Platon'un mağara alegorisi itibariyle hiyerarşik olarak ezdiği, küçümsediği ve hakikat alanının dışına attığı ya da kontrol edilmesi gereken bir şey olarak görülür. Buna, söz konusu yaklaşım açısından insani yapıp etmeler, pratikler alanının mağara alegorisindeki karanlığa ve gölgelere dolayısıyla tutsak ve hakikate kör alana denk düşmesi de diyebiliriz. Böylelikle yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce *theoria/praxis*'ten, *episteme* (kesin bilgi)/*doxa* (kanı, sanı)'dan koparılmıştır. Görünüş ve eylemin alanı politik olanın da yeridir ve bu alan *bios theoretikos* yaşamı yani filozofun yaşamı ya da filozofça yaşam için yalnızca bir araçtır.

Tüm bu sorunlara felsefeden arındırılmış gözlerle bakacağını ifade eden Arendt, söz konusu hiyerarşiyi ortadan kaldırma iddiasındadır. Bu anlamda, Arendt için, *vita activa*, kamusal yaşam ve politik eylemin insanın iyiliği ve hedefleri doğrultusunda yeniden kurulmasıdır. *Yeni korkular ve deneyimler hakkında* insanlık durumunu yeniden düşünmek de denilebilir. Arendt kitabının en başında bu amaçla, *vita activa*'yı tarihsel olarak üç döneme ya da biçime ayırarak tartışmaya başlar. Bu üçlü, *emek*, *iş* ve *eylemdir*. Bunlara üç temel insanlık durumu da diyebiliriz. Politik özgürlük ve sorumluluk ekseninde Modern Çağ karakterize etmek açısından bu üçü önem sırasına göre yerlerini alırlar. Bu üçlü çözümleme, kitle kültürü görüngüsünü yani teknolojinin araçsallaşmış görüngüsünü daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Arendt, modernist yaklaşımlar ve Marxist ideallere karşın *emeğin iş olarak anlaşılmasını* eleştirerek işe başlar. Bunun için de iki insan tipolojisi de diyebileceğimiz *animal laborans* ve *homo faber* arasında bir ayrım yapar.

Peki, nedir bu tipolojiler ve onların işaret ettiği temel insani özellikler? *Animal laborans*, üretimin yaşamın sürdürülmesi için olduğu doğal süreci anlatır. Biyolojik olarak hayatta kalma da diyebiliriz buna. Emek, iş, eylem üçlüsünden ilki olan emeğe denk düşer. Bir zorunluluk ve temel ihtiyaç alanıdır. Asli özellikleri, sonsuz ve döngüsel oluşu, kalıcı olmama, kalıcı bir şey/yapıt ortaya koymama, hemen tüketilme ve yinelenmedir. Köle ya da özgür olmayanların zorunluluk yaşamı da denilebilir. Arendt'in bu konuda en temel eleştirisi Marx'a dır. Marx, insanın ayırt edici özelliğini ne düşünmesinde ne dile sahip oluşunda ne de politik bir canlı oluşunda değil de emeğinde bulur. Emeğin insan için baskın moment olarak öne çıkarılması Arendt'in şiddetle karşı çıktığı bir şeydir. Bunun için Aristoteles'in *polis/oikos* ayırımına dikkat çeker. *Polis*, politik ve toplumsal, kamusal alandır, *oikos* evi, ev ekonomisini anlatır. Burada emek *oikos*'un konusudur asla diğerinin olamaz.

Ekonomik alanın toplumsal yaşama öncelenmesi kapitalizmin başlangıcıdır. Böylelikle anlamlı politik eylem ortadan kalkar ve kamusal yaşamın amaçları yok olur; diyor Arendt. İşte inşa varoluşunun *animal laborans* olarak tanımlanmasının en temel sıkıntısı budur. İş, homo faberin alanıdır. Üreten insan tipolojisi ya da insanlık durumu. Bu, yapıp etmelerin, ister yapıtlar olsun isterse yapay (*artifact*) nesnelere olsun dünyasıdır. Doğal olmayanın alanıdır. Kültür dünyasını oluşturur. Böylelikle yapıları ve yasalarıyla insani dünya kurulur. Homo faber olarak insani etkinlikler ihtiyaç ve tasarımlar doğrultusunda doğanın değiştirilip dönüştürülmesidir. Kalıcı yapıtlar ortaya koyar. Bu nedenle iş, insana özgüdür. Özel ve kamusal ayırımı da bu noktada belirginleşir. Özel, emeğin alanıdır, yaşamsal ihtiyaçları anlatır. Kamusal ise nesnel, ortak bir dünyanın kurulmasıdır. İnsanların doğal bir bağ ile bir araya getirilmesini hedefler.

Arendt'in modernite eleştirisinde homo faber'in dünyası toplumsalın doğuşuyla kamusal özü ve özgünlüğünü yitirir. Kitle üretimi bağlamında iş niteliğini yitirir ve *animal laborans* kamusal alanı devralır. Arendt buna dünyaya yabancılaşma adını verir. Eylem ise insanın politik bir canlı olmasıyla ilgilidir. Emek, fiziksel varoluşu, iş insana özgü olanı yani kalıcı, kamusal ve ortak dünyayı yaratır. Ancak homo faber'in edimlerinde özgürlük henüz bunlarda yoktur. Çünkü o da belli türden bir zorunluluğa hizmet etmektedir. Bu zorunluluk, işteki araçsal ya da teknik nitelikten kaynaklanır. Çünkü amaç ya da telos işin kendinde değildir, dışarıdan gelir. Bir sona kilitlenme esaslıdır. Burada araçsallaşmış bir etkinlik esastır. Ancak amaç ya da sonu kendinde taşımayan şey özgürlük olamaz. Oysaki kamusal olarak başarılı özgürlük, politikanın *sine qua non*'u yani olmazsa olmazıdır.

Vita activa, en üst ya da yüksek biçiminde eyleme özgü olanı biçimlendirir. Eylem amacı ve sonu kendinde olan bir şey olarak gerçekleştiğinde özgürlükten söz edilebilir.

Elbette Arendt'in özgürlükten anladığı bir istenç özgürlüğü ya da rasyonel bir kategori/soyut bir kavram değildir. Özgürlük, kamusallığın ve dünyalı varoluşun konusudur. Ancak böyle bir ortamda gerçekleşebilir. Arendt bunu *amor mundi* yani dünya sevgisiyle anlamlandırmaktadır. Böylelikle sevginin politik anlamıyla özgürlük örtüştürülmeye çalışılır. Sevgi burada romantik ya da tutkulu aşk anlamından arındırılır ve daha çok Greklerin *agape* ve *philia* dedikleri şeyle karşılanır. Yani dostluk tarzı bir bağdan söz edilmektedir, burada. Bir de Augustinus'un komşu sevgisi ve affediciliği devreye girer ve böylelikle de kamusal ya da politik bir bağ oluşturabilmesi açısından sevgiye merkezi bir yer verilir. Aydınlanma düşüncesinin toplumsal örgütlemeye merkeze aldığı *kardeşlik* ülküsü ise şiddetle eleştirilir. Kardeşin neden dost olmayacağı ve kardeşliğin politik form oluşturamayacağını anlatır bize Arendt. Kısaca açıklarsak, kardeşle kurulan ilişkinin dostluk olamaması ardında bu ilişkinin homojenleştirici ve doğal bir yakınlığa dayalı olması vardır. Dost benden başka olduğu kadar bana yakın da olandır. Dostla kurulan ilişkide gerilim, farklılık ve dönüşüm esastır. Kardeşlik ilişkisi doğallaştırma ve asimilasyon yaratırken dostluk ilişkiye otantik değerini verebilecektir.

Böylelikle eylemde en temel ve üst anlamını bulan insanlık modern dünyanın yanlısamaları içinde kendine bir yol bulma olanağını da yakalayacaktır. "Eylemek başlamak demektir" diyen Augustinus'u kılavuz edinen Arendt inisiyatif almak, başlamak, yönlendirmek, karar vermek, yargıda bulunmak, eyleme geçirmekle bu başlangıcı biçimlendirir. *Initium*, yani yeni gelen, doğan, doğmak bakımından değerlidir. Arendt buna *natalite* / doğurganlık diyecektir. Böylelikle, özgürlük insanın dünyada olmasının en temel niteliğidir. *İnsan, özgürdür çünkü o, başlangıçtır.*